

Les formes tradicionals de l'organització armada a la Catalunya dels s. XVI i XVII

Suggerències per a una investigació

Jordi Vidal Pla

Aquest article intenta donar a conèixer els primers passos d'una investigació que té com a objectiu essencial analitzar les formes de mobilització armada de la Catalunya dels s. XVI i XVII, la seva importància dins del període, la seva participació en les alteracions socials, i en el trencament polític amb la monarquia i, sobretot, les seves contradiccions amb les formes de mobilització creades per la monarquia hispànica: un estat, cal recordar-ho, la creació del qual significarà l'allunyament del centre de gravetat política del Principat.

El que ara segueix s'ha d'entendre com una hipòtesi o com una reflexió inicial en el moment d'emprendre una investigació. Ací sols pretenc explicar les característiques essencials de les formes tradicionals d'organització militar a Catalunya i valorar-ne en part la seva importància tot emmarcant-les en el procés de la formació de l'Estat Modern.

És comunament acceptat que la formació de l'Estat modern, des del punt de vista institucional, té com a elements destacats l'engrandiment i perfeccionament de l'aparell burocràtic i de l'exèrcit. L'Estat, doncs, i els teòrics del Renaixement així ho fan palès, s'orientarà a buscar tant el monopoli com la justificació legal de la violència. Les seves doctrines polítiques aniran dirigides a aquests objectius, i així podem observar un ampli espectre d'opinions que aniria des del plantejament que l'Estat descansa sobre la violència fins a arribar a les argumentacions morals de l'ús d'aquesta¹.

¹ GUICCIARDINI, F., *De la vida política y civil*, Madrid, 1947, "Quien considera detenidamente su origen ve que todos los estados reposan sobre la violencia... y de esta regla no exceptuo tampoco a los clérigos cuya violencia es doble, pues para someternos usan las armas temporales y espirituales"; SCHARF, Francisco, *El Derecho de Guerra*, Madrid, 1956; vegeu també l'obra de Maquiavelo, Erasme, Moro, Bodin, Botero, Campanella...

La pràctica de govern de la monarquia en els s. XVI i XVII ens mostra una lluita constant dels estats europeus occidentals per tal de controlar les seves forces armades. Control que passa per crear o reforçar les seves institucions político-administratives (sistemes de reclutament, finançament de la guerra, constitucions d'exèrcits mercenaris...), encara que no sempre, com el cas de la monarquia hispànica, amb èxit continuat²; així mateix aquest control passa per la restricció de l'ús i la tinença de les armes. Aquest tipus de control no es pot improvisar d'un dia per altre i, per tant, l'Estat, a més d'usar institucions absolutament noves, es veu obligat a fer servir aquelles que en l'època medieval havien estat creades per exercir i organitzar la violència institucional. Així, formes de mobilització com el Sometent, les milícies urbanes o els exèrcits dels senyors feudals, i institucions com el "*Princeps Namque*" i el "*Ban et Arrièreban*" són plenament utilitzades en aquests segles al costat dels mercenaris o de nous organismes creats per l'administració: el Consell de Guerra en el cas de la monarquia hispànica.

Alguns autors³ consideren de poca importància aquestes formes de mobilització i en destaquen sobretot la seva ineficàcia en moments determinats, ineficàcia progressivament creixent quan ens endinsem cap el s. XVIII. D'aquesta manera aquests tipus de mobilització tradicional són presentats com fenòmens esporàdics i anacrònics. Caldria però valorar aquest fenomen des de la mateixa perspectiva que X. Torres ha valorat el bandolerisme⁴; és a dir no com una reminiscència de l'època medieval sinó com un fet plenament assentat dins de les estructures socials i polítiques existents a l'època moderna⁵. Cal, doncs, unificar totes les dades disperses, que fan que els historiadors ens hagin parlat de presència esporàdica d'aquest tipus de mobilització, i indicar la seva importància en el conjunt de la mobilització armada, i sobretot

² THOMPSON, I.A.A., *Guerra y decadencia. Gobierno y administración en la España de los Austrias*. Madrid, 1981. L'intent d'administrar directament la guerra es pot considerar fracassat a l'inici del regnat de Felip III.

³ THOMPSON, I.A.A. (1981), Pàg. 152 i ss.; RIBOT GARCIA, L., "El ejército de los Austrias. Aportaciones recientes y nuevas perspectivas", *Pedralbes* núm. IV, Barcelona, 1985, Pàg. 89-126.

⁴ TORRES, X., "Bandolers o Bandolerisme? Els bàndols de 'nyerros' i 'cadells' a la Catalunya Moderna", *L'Avenç*, núm. 49, Barcelona, 1982. També hi ha reticències a utilitzar l'expressió "supervivència feudal" a SALES, N., "Feudalisme a França i Espanya en els s. XVI a XVIII: alguns aspectes", *Manuscrits*, núm. I, Bellaterra, 1985.

⁵ VILLARI, R. *Rebeldes y reformadores del s. XVI al XVIII*, Barcelona, 1981. Planteja l'aspiració voluntària i conscient, i sovint revolucionària, de l'apel·lació al passat com a element de renovació política institucional i social. ¿És possible aplicar aquesta argumentació a l'organització militar?

la seva possible continuïtat com a forma d'organització armada fins al s. XIX.

El tema a estudiar, per tant, no se centra només en l'aspecte militar de l'organització política ans també i fonamentalment en aspectes molt importants de l'organització social. En aquest sentit es pot observar clarament com les formes tradicionals de mobilització es posen en pràctica moltes vegades com a forma popular de resistència davant de l'actuació de l'Estat o de determinats grups socials. L'exemple de la utilització de la milícia urbana, i de formes de sometent en diferents períodes de la Guerra dels Segadors és suficientment clara.

Aquestes formes de mobilització són les que l'Estat modern vol a vegades abolir, d'altres assumir, i més sovint integrar dins l'aparell militar, encara que només sigui per la seva facilitat reclutadora.

La utilització per part del rei de França del "*Ban et Arrièreban*" a 1546 (el que significà tota una mobilització general) per tal d'acabar amb la inseguretat que protagonitzaven els soldats de l'exèrcit reial; o la utilització per La Mothe —Virrei francès de Catalunya— a 1642 dels sometents locals com a peça clau del seu exèrcit són exemples demostratius que els sistemes tradicionals no eren deixats de banda per autoritats que basaven però, bona part del seu poder en institucions militars de nova creació.

En intentar estudiar les formes de mobilització armada de la Catalunya moderna s'ha de tenir en compte, en primer lloc, el significat de Catalunya dins de l'àmbit de la monarquia hispànica. Deixant de banda molts altres punts de vista, la reducció d'iniciativa política que significà la marxa de la Cort cap a Castella, just en el procés de constitució de l'estat modern, marcà decisivament el paper del nostre país. L'intervencionisme de l'estat xocarà amb la resistència de les institucions i, quan aquest intervencionisme sigui suficientment dur, amb la resistència de la població. Segons Thompson a l'intervencionisme dels Àustries en els territoris no castellans de la Península Ibèrica juga un paper preponderant la jurisdicció i les institucions militars de l'estat⁶; i així no és d'estranyar que els esclats revolucionaris tinguin, en els problemes derivats dels allotjaments militars, un dels elements més decisius.

El manteniment de formes de mobilització tradicional a Catalunya es veurà ajudat per aquest trasllat de la Cort i per l'aventura europea de Carles I. L'exèrcit era encara l'exèrcit reial, i la monarquia no s'organitzarà plenament fins a Felip II, i ho farà tenint a Castella com a centre. Altrament, la formació de l'exèrcit reial concorda amb els objectius internacionals de la monarquia hispànica: "*Universita Cristiana*" de Carles V i l'"*imperi hispànic*" de Felip II. Bona part de l'exèr-

⁶ THOMPSON, I.A.A. (1981), Pàg. 61.

cit reial és localitzat a fora de la península, és majoritàriament mercenari, i la participació dels castellans, encara que nombrosa, no era majoritària⁷.

La relació entre els catalans i aquest exèrcit és en el s. XVI i fins a 1635 bastant escassa. La participació de catalans com a soldats mercenaris està encara per estudiar. Es coneixen els bandejaments de bandolers que acabaven servint en l'exèrcit reial a Europa (fenomen no sols català, Villari ho comprova també per Nàpols); i la participació individual de nobles catalans en aquestes campanyes —encara que s'hauria de comprovar sistemàticament—. Però malgrat tot són encara vàlids els plantejaments de Soldevila que indiquen el desinterès dels catalans per l'aventura europea dels reis espanyols de la casa d'Àustria⁸. D'altra banda, i fins a 1635, la participació de l'exèrcit reial a Catalunya és mínima. Segons Thompson, entre 1560 i 1631 el personal militar que el Consell de Guerra paga a Catalunya —la seva major part al Rosselló— no passa mai teòricament de 2.000 persones, i en la pràctica només a 1596 s'arriba a 1.700 persones. La mitjana de personal militar efectiu en aquests anys és d'unes 1.000 persones. Són aquestes dades, juntament amb les de Sánchez Marcos —que xifra per a 1652-1659 en 4.000 els soldats de l'exèrcit reial— les que ens han de fer valorar tant la importància de la instal·lació dels terços a partir de 1635-1637, com l'efectivitat mobilitzadora del sometent, de la milícia urbana o dels exèrcits feudals.

Les formes d'organització militar tradicionals dels catalans tenien, doncs, poca competència per part de l'exèrcit reial, i d'aquesta manera es van mantenir efectives. Caldria conèixer, en aquest sentit, l'experiència i la memòria històrica que els catalans del s. XVI guardaven dels conflictes bèl·lics del segle anterior (Guerra civil i conflicte remença). Aquelles formes de mobilització tenien diverses funcions: la defensa del territori davant de possibles invasions, la defensa de l'ordre públic, i també en alguns moments va significar formes de resistència contra l'organització social o contra l'instrument de l'estat que incidia més brutalment sobre la població civil: els soldats mercenaris.

Aquestes mobilitzacions tradicionals s'enfrontaran a una limitació per part de l'autoritat de l'estat, tant a Catalunya com a la resta d'Europa (França, Nàpols...) com és l'intent, sovint frustrat, de prohibició de l'ús de les armes per part de la població civil. Contravenir la prohi-

⁷ THOMPSON, I.A.A. (1981); PARKER, G., *El ejército de Flandes y el camino español (1567-1659)*, Madrid, 1976, Pàg. 321.

⁸ SOLDEVILA, F., *Història de Catalunya*, Barcelona, 1963, Pàg. 921-948. Cito per GARCIA CARCEL, R. a *Historia de Cataluña. Los caracteres originales de la historia de Cataluña*, Barcelona, 1985, I, Pàg. 230.

bició, que en alguns casos arriba a ser penada amb la mort⁹, esdevé, en cas de ser detectat per l'autoritat, una bona forma de recaptar diners mitjançant multes. A Catalunya, aquesta prohibició no degué ser gaire efectiva tant si ens guiem per la seva reiteració com per l'anàlisi que es pot fer dels delictes comesos amb armes prohibides. A l'Arxiu judicial de Vilafranca del Penedès hi ha una gran quantitat de processos referits a delictes comesos amb armes prohibides, com són també constants les referències a detencions d'individus per l'exhibició pública d'aquestes armes¹⁰.

La prohibició de l'ús de les armes no deixa de ser contradictòria amb l'obligatorietat de tenir-les i passar revista per part del Sometent o dels feudataris reials, o amb els registres d'armes que amb fins eminentment bèl·lics la monarquia de Felip IV es veu obligada a fer en els anys 1634 i 1641¹¹.

Les formes de mobilització armada a la Catalunya moderna responen bàsicament a tres models: el sometent, les milícies urbanes i les mobilitzacions militars derivades de les relacions feudals. Intentarem tot seguit caracteritzar i valorar aquesta tipologia. Les limitacions d'aquesta tasca vénen donades pel caràcter primerenc de la investigació, i pel fet que les diferències entre organitzacions militars tradicionals i revolta social no són sempre clares. En aquest sentit els límits entre el sometent legalment constituït i les quadrilles armades de "miquelets"; o les relacions entre mobilitzacions feudals i lluites de bàndols no estan plenament establertes i sovint porten a la confusió.

El sometent o sacramental és una institució que té la funció de

- ⁹ VILA LOPEZ, Carmen Margarita, *Valencia durante el reinado de Felipe IV 1635-1645, Tesis inédita*, València, 1976, Pàg. 80.
- ¹⁰ A l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona i a la Secció Fullets Bonsom de la Biblioteca de Catalunya n'està ple de referències amb una gran periodicitat. També a Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca —Arxiu Judicial (en procés de catalogació), Anys estudiats 1600-1620.
- ¹¹ B.N.M., Mss 2374 Ban ordenant a 1642 un registre d'armes general a tot el regne "Y porqué la intención de S.Mgd. solo es tener entendido las armas que hay en estos reinos, para prevenir y proveer las demás que se tuvieren por necesarias y muchas destas armas estan prohibidas por leyes y pragmáticas. Manda S.Mgd. que no se pueda proceder ni proceda contra los que las tienen viniéndolas a registrar" (Passat el termini de registre) "manda S.Mgd. que se proceda a executar las penas impuestas por las dichas pragmáticas contra los que tuviesen armas prohibidas. Y que la misma pena se execute contra los que tuvieren las permitidas sinó las hubiesen manifestado en dicho término"; Registre d'armes a A.H.C. Vilafranca-Secció Judicial "Resposta de Vilafranca a l'Ordre del Duc de Cardona", 1634. És un cens d'homes i armes en la previsió de l'activitat bèl·lica.

perseguir malfactors i enemics en general. La normativa de la institució apareix en les Constitucions de Catalunya, amb diferents disposicions (reglamentació sobre l'entrada en jurisdiccions alienes, abusos, reglamentació dels escorcolls, normes sobre la convocatòria, paper dels oficials reials) des del regnat de Jaume II fins a Felip IV. Segons Coroleu i Pella la diferència entre el Sometent i el Sagramental seria l'àmbit d'actuació i l'abast de la mobilització. Mentre el segon era una "confe-deració" formada pels veïns per, a toc de campana, treure els malfactors, el sometent és considerat com un autèntic exèrcit format pels civils. La mobilització produïda per aquest devia ser més general que la del Sagramental¹². Normalment, però, s'utilitza el mot de Sometent per referir-se a qualsevol mobilització dels civils de les zones rurals, convocats per corns o campanes pels oficials reials, amb la possibilitat d'elegir "democràticament" els seus capitans, amb l'objectiu d'aturar els "enemics de la terra"; siguin aquests enemics exteriors o pertorbadors de l'ordre públic. Per tant, el sometent es pot considerar la base per a la formació d'Unions o Germandats en diverses vegueries contra els bandolers i lladres en els segles XVI i XVII¹³. A la vegada, però, és emprat en mobilitzacions més àmplies com la que queda reflectida amb la promulgació de l'usatge "*Princeps Namque*".

El sometent, com a forma d'organització militar de la població civil, pren unes característiques pròpies en moments de màxima tensió social, o en moments que hi havia una debilitat o buit del poder reial/senyorial. La utilització d'aquestes formes de mobilització pels moviments revolucionaris ha quedat suficientment demostrada per gairebé tots els historiadors que han tractat processos d'alteració social del s. XVII català. A 1640-1652 el sometent tenia la funció de força revolucionària (caldría confirmar la hipòtesi sobre l'adopció d'aquesta forma de mobilització per part dels pagesos revoltats a 1640 i 1687-89); s'integra dins l'exèrcit "regular" franco-català (Batalla de la Granada contra l'expedició de D. Pedro de Aragón), i és utilitzat com a força d'ordre públic per tal de sotmetre els aixecaments antifrancesos que es donen a bona part de la Catalunya Nova a partir de 1644-46. Mostra de l'ambivalència i efectivitat d'aquesta organització militar se-

¹² COROLEU INGLADA, J. i PELLA i FORGAS, J. *Lo Sometent*, Barcelona, 1887, Pàg. 35.

¹³ Es pot veure entre altres en REGLA, J., *Felip II i Catalunya*, Barcelona, 1951, i *El bandolerisme català del Barroc*, Barcelona, 1962; LLADONOSA, J. *El Bandolerisme a la Catalunya Occidental*, Barcelona, 1972; TORRES, X. (1982); ALCOBERRO, A. *Visió popular del Bandolerisme del s. XVII, una aproximació*, I Congrés d'Història Moderna, 2 vol. Pàg. 569-577, Barcelona, 1984. Per veure l'actuació de la Unió de la vegueria de Vilafranca en la repressió del Bandolerisme, A.H.C.V.-Secció Judicial. 1600-1610. Processos.

ria la prohibició feta per les autoritats de Barcelona, d'aixecar sometent contra les tropes franceses. És a dir, el sometent es presenta com a forma de mobilització i d'organització militar tant per la revolta com per la repressió¹⁴. És una prova del vigor i de l'actualitat d'aquesta forma de mobilització durant l'època moderna.

Des d'una perspectiva estrictament bibliogràfica la utilització del sometent en els s. XVI i XVII és contínua. En una primera aproximació hem trobat referències de la seva convocatòria a 1474, 1513, 1565, 1570, 1578, 1593, 1595-1610 (Unions o germandats), 1629, 1639, 1640-1652, 1652-1659, 1661, 1673, 1674, 1678. D'aquesta relació que evidentment no pretén ser ni exhaustiva ni representativa dels moments més importants de la Història d'aquests dos segles destaca, a més de la convocatòria del Sometent en els processos revolucionaris, la convocatòria a 1626 per part de Perpinyà en el seu enfrontament amb Barcelona i la participació dels civils armats com a eix de l'exèrcit del Duc de San German D. Francisco de Tutavila a 1678 en la guerra amb França.

Malgrat que el Sometent com a tal queda abolit després de la desfeta de 1714, la tradició de mobilitzacions similars sembla mantenir-se, i així en la Guerra Gran (1794) davant l'angoixosa situació de l'exèrcit, el Capità General el reinstaurà, i es reactivà també durant la Guerra del Francès.

La segona forma d'organització militar tradicional eren les milícies urbanes l'origen de les quals el trobem en el sistema d'organització político-militar de les ciutats medievals. A Europa, a l'època moderna, sembla que perden el seu important paper en relació tant al poder reial com al manteniment d'altres formes de mobilització armada tradicional.

La milícia urbana més coneguda a Catalunya i amb actuacions que superen geogràficament l'estricte àmbit ciutadà és la Coronela de Barcelona. No és l'única organització militar d'àmbit ciutadà a Catalunya però és possiblement la més significativa. La importància d'aquesta milícia contrasta amb la poca que Thompson dóna a les milícies urbanes peninsulars, que només són convocades en casos d'emergència en el s. XVI, i que serveixen fonamentalment com a plataforma reclutadora quan, a partir de finals del cinc-cents, falla l'administració central¹⁵. La persistència de la milícia urbana fins al conflicte 1705-1714 i el seu

¹⁴ SANABRE, J., *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona, 1956, Pàg. 196, 397, 519.

¹⁵ THOMPSON, I.A.A. (1981), 153.

protagonisme en la defensa de Barcelona són elements que forçosa-ment han d'emmarcar la seva valoració.

Les milícies urbanes incideixen sobre l'organització municipal i se-
ran un dels instruments que tindran les autoritats de les ciutats, tant
per mantenir el seu status polític-econòmic dintre de la ciutat, com
per no malmetre llur independència en el conflicte que enfronta la ciu-
tat amb l'intervencionisme estatal. Demostratiu d'aquesta doble funció
de la milícia és observar la discussió que hi ha a Nàpols sobre la direcció
nobiliària o "popular" de la milícia a 1640, o recordar el paper de les
milícies urbanes holandeses en l'enfrontament inicial amb Felip II¹⁶.

El protagonisme de l'organització gremial, de les confraries i dels
menestrals en aquesta milícia fa que moltes vegades aquesta fos utilit-
zada com a instrument de mobilització en moments d'alteració social.
La repressió sobre les confraries de Lleida a 1520, l'amotinament con-
tra els jurats que té com a base l'organització de les confraries, a Vila-
franca del Penedès a 1616, o la mobilització a Mallorca, a partir del
s. XVI, d'aquesta milícia a partir d'una organització territorial (parro-
quial) que substitueix l'antiga organització per oficis, en són exemples
que per poc coneguts no deixen d'indicar la importància de la milícia
urbana com a instrument de mobilització popular. Encara que no tenim
referències tan clares com el cas de les Germanies valencianes, el
protagonisme de la milícia es veu al "Corpus de Sang", quan a la veu
de "mort del Conseller", "acudió todo el pueblo en compañías for-
madas", en el decantament de la força militar ciutadana cap als revol-
tats, i en el control de la situació i de l'ordre públic un cop els jutges
de l'Audiència i el virrei són morts¹⁷.

Un punt de possible confusió, i que la investigació hauria d'aclarir,
és el protagonisme d'aquesta milícia urbana en el cas d'integració dins
l'exèrcit reial. És coneguda la participació dins l'exèrcit castellà i en el
franco-català de l'anomenat terç de Barcelona, però caldria conèixer
les relacions entre aquesta força expedicionària (host veïnal), i la milí-
cia de la ciutat (Coronela) que sembla mantenir sempre un caràcter de-
fensiu i policial. Segons Thompson a moltes ciutats castellaness i anda-
luses l'aixecament de tropes per part de la ciutat (per nodrir l'exèrcit
reial o les milícies del regne) no significà necessàriament el protagonis-
me de la milícia urbana¹⁸.

16 SMIT, J.W., "La Revolución de los Países Bajos" a *Revoluciones y Rebeliones en la Europa Moderna*, Madrid, 1975, Pàg. 40 i VILLARI, R. *La revuelta anti-española en Nápoles. Los orígenes (1585-1647)*. Madrid, 1979, Pàg. 137.

17 LLADONOSA, J. (1972), pàg. 20 ; A.H.C.V.-Secció Judicial (en catalogació); PASQUAL DE PANNO, F., *Motines de Cataluña, la causa y efecto de sus movimientos*, B.N.M. Mss 2479.

18 THOMPSON, I.A.A. (1981) 153 i ss.

És necessari conèixer també quina és l'aportació de la mobilització armada ciutadana en el conjunt de mobilització armada de Catalunya. Davant la revolta dels Segadors el Duc de Nochera assegura que Barcelona té capacitat per armar fins a 25.000 homes, 10.000 dins de la ciutat. Aquestes dades contrasten amb les de Sánchez Marcos, segons el qual la mitjana de les aportacions anuals de Barcelona a l'exèrcit reial des de 1652 fins a 1659, moment en què amb la firma del tractat dels Pirineus les autoritats municipals dissolgueren el seu terç, se situava entre els 400 i els 1.400 homes; xifra que adquireix més significat si la comparem amb el total de forces de l'exèrcit castellà al Principat en aquest període, que segons el mateix autor era de 4.000 homes¹⁹.

En una primera aproximació a la investigació, les referències a actuacions militars i policials, exercicis d'entrenament, estratègia i tàctica de la defensa de la ciutat de la milícia urbana se centren fonamentalment en el s. XVII i conclouen en la coneguda defensa de la ciutat a 1714. La Coronela és la primera institució suprimida per les autoritats borbòniques, fet que s'accentua pel posterior trencament de l'articulació entre l'organització gremial i la política municipal que caracteritzava l'organització del municipi català. A 1793, durant la Guerra Gran, es va restablir efímerament i es va autoritzar les companyies armades pels gremis de fer guàrdia a les ciutats.

La darrera forma de mobilització tradicional dels s. XVI i XVII que caracteritzarem, es basa en l'organització militar feudal. Amb això entendrem totes aquelles formes de mobilització armada que es deriven de les relacions feudals entre els reis i els nobles; és a dir, l'obligació dels nobles de mobilitzar-se per la seva identitat noble-guerrer; l'obligació dels nobles d'anar a la guerra en virtut de l'usatge "*Princeps Namque*" el que de fet significava una mobilització general de la població civil en la qual la noblesa tenia una participació prioritària, tot exercint funcions directives; l'obligació nobiliària d'aportar dels seus territoris jurisdiccionals un contingent a l'exèrcit reial, i la servitud militar que obliga tots aquells —nobles o no— qui detenten un feu reial.

A la vegada, no es pot oblidar mai que la baixa noblesa "*gentil hombre*", nodreix durant tot el s. XVI els exèrcits reials (tant a França com a Castella), i no és fins a la primera meitat del s. XVII que comença a desaparèixer de la milícia regular a causa de la desaparició del botí i de la degradació de la paga. Per tant, la identificació baixa noblesa-mercenari és present en bona part de l'Alta Edat Moderna²⁰.

19 SANCHEZ MARCOS, F. *Cataluña y el gobierno central tras la guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona, 1983, Pàg. 138; *Sucesos de 1640*, B.N.M. Mss 2371 F 111.

20 SALES, N., "La desaparición del soldado gentilhomme" a *Sobre esclavos, reclutas y mercaderes de quintas*, Barcelona, 1974.

Dins de les mobilitzacions derivades de les relacions feudals s'haurien d'incloure també les derivades de les relacions entre senyors feudals particulars i els seus vassalls. D'aquesta manera, caldria tenir en compte la permanència d'institucions feudals com el dret d'host i cavalcada, i sobretot la utilització de vassalls armats i/o bandolers com a forma d'exercici de la justícia senyorial. Cal recordar sempre que l'extensió de la jurisdicció senyorial a Catalunya és considerable.

Malgrat que les relacions feudals com a font per a la mobilització militar tenen dins la monarquia hispànica un protagonisme rellevant, com és el control de la sublevació de les Alpujarras o la Campanya d'annexió de Portugal, Thompson i Ribot donen una importància decreixent al paper de la milícia senyorial dins del conjunt de la mobilització armada, mobilització que només era efectiva en moments molt concrets. Aquests autors situen la importància de la noblesa com element substitutiu de l'administració en el procés de reclutament, però infravaloren la seva actuació militar destacant el fracàs de la mobilització nobiliària en la crisi iniciada al 1640²¹.

Per altra part, i des d'una perspectiva analítica i territorial diferent, altres historiadors plantegen la importància social, política i àdhuc numèrica d'aquest tipus de mobilització. Hauríem d'entendre el significat que té la formació d'exèrcits nobiliaris de fins a 4.000 homes a Nàpols al s. XVII; la necessitat d'utilització d'artilleria per acabar amb els exèrcits bandolers de fins a 700 membres al Pirineu, o el manteniment fins al s. XVIII del "dret d'Host i cavalcada" en zones del Principat²².

La hipòtesi inicial ens fa creure que, almenys fins a 1652, la capacitat mobilitzadora derivada de les relacions feudals fou a Catalunya suficientment important en relació a la mobilització general de la població. No deixa de ser significatiu el recurs constant a la mobilització feudal feta per les autoritats reials o pels seus representants (Comte de Santa Coloma, Duc de Cardona, Richelieu, Lluís XIV, Felip IV) en el període 1635-1700, com també ho és la publicació a 1609 d'un tractat de les servituds militars dels vassalls o les traduccions al castellà, a finals del s. XVI, feta per un membre de l'administració castellana, de les ordenances reials franceses que regulaven tota la mobilització feudal²³.

21 RIBOT GARCIA, L. (1985); THOMPSON, I.A.A. (1981), Pàg. 26 i ss. i DOMINGUEZ ORTIZ, Antonio, *La movilización de la nobleza castellana en 1640*, Madrid, 1955. També es demostra la noblesa com element reclutador a SALES, N. (1974), Pàg. 36.

22 VILLARI, R (1979), Pàg. 218; TORRES, X. (1982), Pàg. 43; SALES, N. en dona exemples continuats a *Senyors, Bandolers, Miquelets i Botiflers*, Barcelona, 1985. També DURAN, N. accepta la persistència de l'host i cavalcada. GARCIA CARCEL, R. (1985), T.I, Pàg. 240.

23 BORRINI, A., *Tractatus de servitus vasallorum sive cavalcata. De principibus*

Les obligacions militars derivades de la tinença dels feus reials es fan paleses també a la crisi bèl·lica de 1635-1640. A la secció Batllia General de l'Arxiu de la Corona d'Aragó queden perfectament definits tots els passos fets per a la constitució d'un terç de feudataris reials, amb l'expressió escrita del motiu de la seva servitud militar (sovint part d'un delme), la seva protesta, absència, justificació o presentació a la "*mostra de feudataris*" (desfilada) que té lloc davant del virrei²⁴.

Tanmateix, la negativa a mobilitzar-se per part de les institucions catalanes, encapçalades per la Generalitat, a 1637-39, donant com a raó la crítica constitucional de l'usatge *Princeps Namque* va ésser un dels punts de màxima exasperació de les autoritats castelleses. Deixant de banda les raons jurídiques d'aquella negativa creiem important subratllar l'esperança dels ministres reials en un recurs de mobilització tan tradicional utilitzat, però, en una situació d'emergència²⁵. La negativa a la mobilització, que ha significat per alguns historiadors el fracàs de l'usatge *Princeps Namque*, institució llargament absent de la pràctica polític-militar catalana, s'ha de contrastar amb la capacitat de mobilització utilitzant mètodes tradicionals —i per tant la mobilització feudal— dirigida a nodrir l'exèrcit reial en la defensa de Salses a 1639, on s'aconsegueix de mobilitzar més de 20.000 homes.

L'organització militar derivada de les relacions feudals s'analitza com les altres formes d'organització tradicional —o potser més— dins del rol de reminiscència medieval d'un estat en procés de modernització. I sovint és des d'aquesta perspectiva que aquelles formes es qualifiquen d'atemptatòries contra el sistema sòcio-polític que —almenys tàcitament— hauria d'imperar. Les bandositats i les resistències armades a l'acció dels oficials reials són una forma habitual d'organització militar d'una part de la societat que no es pot deixar, en l'anàlisi histò-

vasallis ac súbditis pacis ac Belli Tempore a que utiles ac necesario", Ticini 1609, B.N.M.; "*Ordenanças hechas por los reyes de Francia sobre la manera de vivir... con el tratado de los vasallos sujetos al bany Arrierebé y las lanças con que han de servir*" Traducidas del francés al castellano por el Secretario Gracián, s. XVI, B.N.M. Mss. 774.

24 ACA. Batllia General 1a-20 "*Nómina Castrorum villorum et locorum feudallium*" Girona, 1635 i "*Mostra de feudataris*" Perpinyà 1639.

25 L'usatge "*Princeps Namque*" obliga a la mobilització general en cas d'acció bèl·lica defensiva i sempre que el rei estigui davant les tropes. L'usatge sembla incidir sobre totes les formes tradicionals de mobilització, ja que en convocar a la mobilització general aquesta es dirigeix a la milícia urbana i a la milícia senyorial, sota forma de sometent general. L'usatge serà suprimit pels virreis francesos tot coincidint amb un nou intent de mobilització dels catalans: la formació del Batalló de la Generalitat, el qual és estudiat per la Dra. Eva Serra en el curs de Doctorat de la Universitat de Barcelona "*Aspectes militars i fiscals de la Guerra dels Segadors*".

rica, en el calaix de les anacronies. Seria per tant convenient analitzar el paper d'aquestes formes de mobilització militar en situacions de trencament polític, d'alteració social o d'invasió militar per part de les forces d'un altre Estat.

Malgrat que han quedat absents molts altres centres d'atenció històrica com són les mobilitzacions protagonitzades per l'estament eclesiàstic o les dirigides a nodrir els estols navals, amb aquest article s'ha intentat presentar els trets més significatius de les mobilitzacions armades tradicionals de la Catalunya Moderna.

Com a conclusió podríem re incidir en dues argumentacions:

– El manteniment fins a 1714 de bona part de l'organització militar tradicional. Manteniment que es fa a partir de la poca presència que té l'exèrcit reial a Catalunya fins a 1630 i que significà la utilització, efectivitat i presència social d'aquelles institucions i formes d'organització militars.

– L'ambivalència d'aquestes formes de mobilització. D'una banda es presenten com institucions i models militars d'un país en situació política de progressiva dependència i, d'altra, s'han de considerar com a elements de resistència susceptibles de ser utilitzats en les crisis socials i polítiques del s. XVI i XVII.

JORDI VIDAL PLA

Professor de l'I.N. "Eugeni d'Ors" Vilafranca del Penedès